

İstanbul 1995, I, 219-230; a.mlf., "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", *TDL*, XXX/274 (1974), s. 17-19; Mustafa Özkan, "Erken Dönem Osmanlı Türkçesi", *Osmanlı*, Ankara 1999, IX, 399-411; Namık Açıkgöz, "Nesir (Orta Klasik Dönem)", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara 2004, V, 415-442; Mustafa İsen, "İlk Dönem Nesir", a.e., V, 200-221; a.mlf., "Nesir (Klasik Dönem)", a.e., V, 331-354; a.mlf., "Nesir", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2006, I, 536-550; a.mlf., "Estetik Nesir", a.e., II, 81-90; Menderes Coşkun, "Estetik Nesir", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, V, 552-590; a.mlf., "Geç Dönem Nesir", a.e., VI, 354-404; C. Woodhead, "Estetik Nesir", *Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 317-326; a.mlf., "Ottoman İnşâ and Art of Letter-Writing: Influences Upon the Career of the Nişancı and Prose Stylist Okçu-zade (d. 1630)", *Osm.Ar.*, sy. 7-8 (1988), s. 143-159; Fevziye Abdullah Tansel, "Türk Edebiyatında Mektup", *Tercüme*, XVI/77-80, Ankara 1964, s. 387; Şerife Yağcı, "Klasik Edebiyatımızda Nesir Geleneği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, II/3, İzmir 1993, s. 101-109; Ali Rıza Özyuğun, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Divan Edebiyatında Nesir", *Yedi İklim*, VII/52, İstanbul 1994, s. 11-16; Müzahir Kılıç, "XVIII. ve XIX. Asırlarda Divan Nesiri", a.e., VII/53 (1994), s. 56-58; Lidia Bettini, "Nesir", *El² Suppl.* (İng.), s. 662-667; Mustafa Uzun, "İnşâ", *DİA*, XXII, 338-339; a.mlf., "Münşeât", a.e., XXXII, 18-20; Mustafa Kutlu, "Nesir", *TDEA*, VII, 26-33.

MUSTAFA UZUN

NESR

(نسر)

**Kur'an-ı Kerim'de
Nûh kavminin taptığı belirtilen
putlardan biri.**

Sözlükte "kartal veya akbaba cinsinden kuş" mânasına gelen nesr kelimesi Kur'an'da Nûh peygamberin gönderildiği kavmin taptığı beş puttan sonuncusunun adı olarak geçer (Nûh 71/23). İslâm literatüründe, söz konusu putlarla (Ved, Süvâ', Yegûs, Yeûk, Nesr) ilgili olarak bunların aslında Hz. Âdem'in çocuklarının veya Kâbil'in soyundan gelenler zamanında ya da Nûh dönemi öncesinde yaşamış beş sâlih kişinin adları olduğu şeklindeki rivayetlere yer verilmiştir (İbnü'l-Kelbî, s. 32; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, VII, 127). Bu şahısların putlaştırılması da ölümlerinin ardından hâtiralarını yâdetmek için heykellerinin yapılması ve birkaç nesil sonra bu kişilerin tanınlaştırılması hadisesiyle açıklanmıştır (Buhârî, "Tefsîr", 71; İbnü'l-Kelbî, s. 32-33).

Söz konusu putların daha sonra Arap yarımadasına ve oradan Hindistan'a geçtiği kabul edilmiş, Araplar'ın tanrı olarak benimsendiği Ved ve Yegûs ile Hintliler'in Veda ve Vüyasa'sı arasındaki benzerliği dikkat çekilmiş (Keşmîrî, IV, 251; Elmalılı,

II, VIII, 355-356), fakat bu putların Arap yarımadasına nakledildiği fikrinden ziyade aynı isimle yeni putların yapıldığı görüşü üzerinde durulmuştur. Nûh kavminin yaşadığı bölgenin (Irak) Arap yarımadasının yukarısında yer aldığı belirtilerek, tufandan önceki dönemde ya da tufandan sonra Nûh kavmi içinde tekrar putperestliğin baş göstermesi ve sonraki kuşaklara geçmesi suretiyle benzer tapınmanın civar bölgelere, bu arada Arap yarımadasına taşınmasının mümkün olduğu ileri sürülmüştür (Keşmîrî, IV, 251-252; Elmalılı, VIII, 356; Ateş, X, 81; krş. İbnü'l-Kelbî, s. 33-34). Nitekim söz konusu putların ilk ikisinin insan (Ved-erkek, Süvâ'-kadın), diğer üçünün birer hayvan (Yegûs-aslan, Yeûk-kısrak, Nesr-kartal) şeklinde olması da bu görüşü desteklemektedir (Elmalılı, VIII, 356; krş. Âlûsî, XXIX, 132-133). İslâm kaynaklarında Arabistan'a putperestliği sokan ve diğer putların yanı sıra bu putlara tapınma geleneğini başlatan kişi olarak Amr b. Luhay zikredilir.

Öte yandan Nesr'e Yemen'in Himyer bölgesinde yaşayan ve aynı adı taşıyan kabilenin Âl-i Zülkelâ' kolu da bir süre tapmış ve muhtemelen Yemen'in Zûnûvâs (517 [?]525) tarafından yahudileştirilmesinin ardından bundan vazgeçilmiştir. Mevdûdî, Sebe'de (Belha) ortaya çıkarılan kitâbe-lerde Nesr'in adının Nesûr olarak geçtiğini ve Sebeller'in Nesûr kâhinlerini "ashâb-ı Nesûr" olarak isimlendirdiklerini zikreder (*Tefhîmü'l-Kur'an*, VII, 75-76). Fakat o döneme ait kaynaklarda Abdünesr (Nesr'in kulu) şeklindeki adlandırmanın yer almasından ve Yâkût'un zikrettiği bir şiir hariç (*Mu'cemü'l-büldân*, IV/2, s. 780-781) içinde bu putun isminin geçtiği fazla şiir bulunmamasından hareketle Zûnûvâs'tan sonra ya da Hz. Peygamber'in gelişine yakın zamanlarda Araplar arasında Nesr'e yönelik yaygın bir tapınmanın artık mevcut olmadığı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Nesr'in İbrânice karşılığı olan Neşer'in yahudi kutsal metinlerinde Tanrı'nın tahtını simgeleyecek biçimde kullanılması (Hezekiel 1/10; 10/14), kelimenin Ârâmîce şekli olan Niştra'nın Araplar'a ve yine bununla bağlantılı Nisrok kelimesinin Asurlular'a ait tanrı isimleri olarak Eski Ahid'de (II. Krallar, 19/37; İşaya, 37/38), Talmud'da (Abodah Zara, 11^b) ve Neşra biçimiyle IV. yüzyıla ait bir hristiyan risâlesinde (*Syriac Doctrine of Addai*) zikredilmesi, ayrıca Neşer kelimesinin Süryânîce bir isim olan Neşryabh içerisinde geçmesi, söz konusu kültürün eski dönemlerde Sâmi toplumları arasında geniş uygulama alanına sahip ol-

duğunu göstermektedir (*JE*, V, 26; *El²* [İng.], VII, 1012; *ERE*, I, 662-663).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-ârus, "nsr" md.; Buhârî. "Tefsîr", 71; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Eşnâm* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Ankara 1969, s. 32-34; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1869 → Frankfurt 1994, IV/2, s. 780-781; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm*, Beyrut 1385/1966, VII, 127; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 132-133; Keşmîrî, *Fezû'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*, Karâçî 1352/1933, IV, 251-252; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 355-356; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1991, X, 81; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an* (trc. Ahmed Asrar), İstanbul 1997, VII, 75-76; E. G. Hirsch – H. Hyvernat, "Eagle", *JE*, V, 26; T. Fahd, "Nasr", *El²* (İng.), VII, 1012; T. Nöldeke, "Arabs (Ancient)", *ERE*, I, 662-663.

FUAT AYDIN

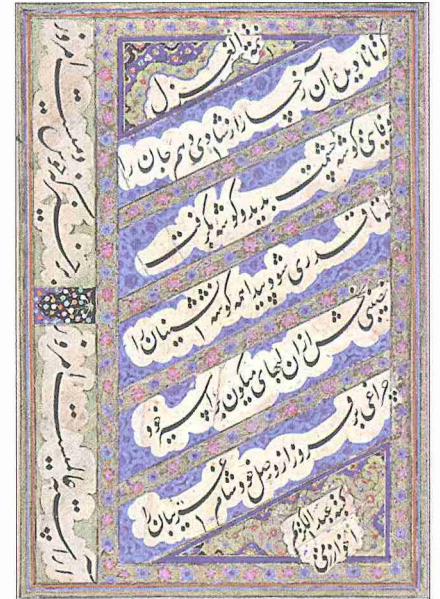
NESTA'LİK

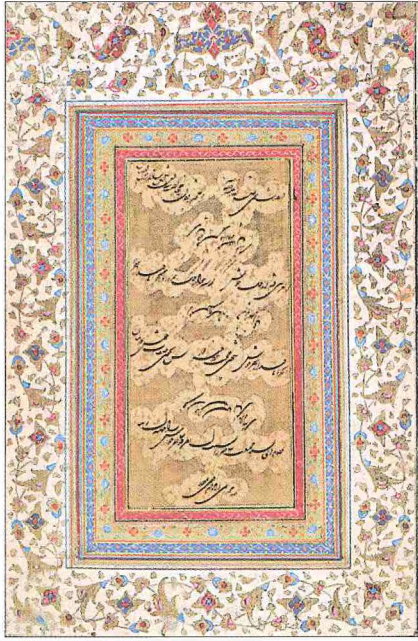
(نستعلیق)

**İslâm dünyasında
altı çeşit yazı (aklâm-ı sitte) dışında
yaygın olarak kullanılan
yazı türü.**

Ta'lik yazının okuma ve yazma güçlüklerinin, harf bünyelerinde görülen aşırı, girift ve karmaşık çizgilerin ortadan kaldırılıp nesih yazısı ile birleşmesinden doğan bir yazı çeşididir. Önceleri nesh ü ta'lik, daha sonra nesh-i ta'lik şeklinde yazılırken nesh-ta'lik olarak yaygınlaşmıştır. Nesh-i ta'lik,

Abdülkerîm-i Hârizmî'nin nesta'lik mail kıtası (İÜ Ktp., FY, nr. 1426)

Şikeste nasta'lik örneği (İÜ Ktp., FY, nr. 1488)

“ta’likin hükmünü ortadan kaldırma” anlamını taşıdığı için bu adı aldığı ileri sürülenler de vardır. İranlılar bu yazıya nasta’lik, Araplar hatt-ı Fârisî, Türkler ise ta’lik adını verirler, ancak hat literatüründe nasta’lik terimi kullanılmıştır. Kırılmaçların yaygın uçuşunu andıran görünüşüyle ince, zarif sade ve mütenasip olan nasta’lik “İslâm yazılarının gelini” (arûs-ı hutût) diye anılmıştır. Ağız 2-3 mm. genişliğinde kamış kalemle yazılan nasta’lik kıtalarda, daha ince kalemle yazılan ve “hurde, hafî, hatt-ı kitâbet” diye adlandırılan şekli ise edebî-ilmî kitaplarda ve Osmanlılar’da meşihat yazışmalarında yaygın biçimde kullanılmıştır. Nasta’likin tabii ölçüsünün üç misli genişliğindeki kalemle yazılan şekline **celî nasta’lik** adı verilmiştir. Kitâbe ve levhaların yazılmasında kullanılan celî nasta’lik gelişmesini Osmanlı ekolünde tamamlamış, XVIII. yüzyılda Durmuşzâde Ahmed, Kâtibzâde Mehmed Refî ve Şeyhülislâm Velîyyüddin efendilerle ilk güzel örneklerini vermiştir (bk. CELÎ).

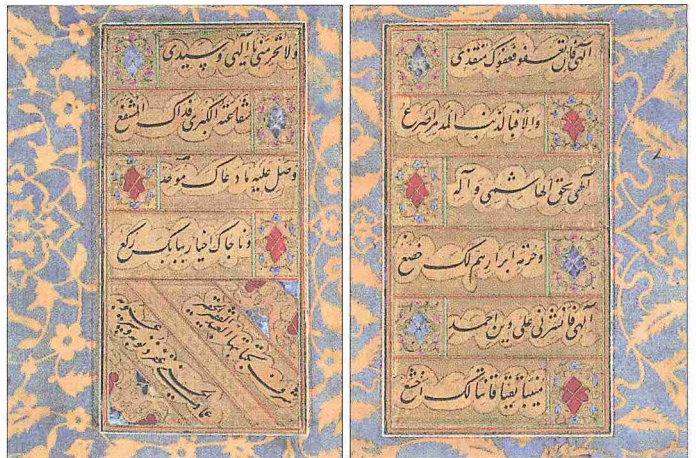
İran’da Nasta’likin Doğuşu. VIII. (XIV.) yüzyılın ilk yarısında nesih hatla yazılmış kitaplarda harflerin ta’lik, daha sonra nasta’lik yazı karakterine doğru meylettiği görülmektedir. Fahreddin er-Râzî’nin 611’de (1214) nesihle yazılmış *Câmî’u’l-‘ulûm* adlı eseri (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr.

4850) bu değişimin eldeki ilk örneklerindedir. Nasta’lik yazının VIII. (XIV.) yüzyılın ortalarından itibaren Batı İran ve Bağdat’ta gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Leningrad Devlet Kütüphanesi’nde bulunan ve Şiraz’da 772’de (1370) yazılan *Külîyyât-ı ‘İmâd Fakîh* adlı eserle İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde mevcut (FY, nr. 1422), 772-773 (1370-1371) yıllarında Tebriz’de istinsah edilen Ebû’l-Meâlî Nasrullah Şîrâzî’nin Arapça’dan Farsça’ya çevirdiği *Kelîle ve Dimne*, Necmeddin el-Kerhî’nin 785’te (1383) yazdığı *Şerh-i Muhtaşar-ı Kâdî* adlı eseri nasta’lik yazının ortaya çıkışını belgeleyen örneklerdir. Celâyirîler devrinde hattat Mîr Ali b. İlyâs Bâverçî-i Tebrîzî’nin Bağdat’ta 798’de (1396) yazdığı ve halen British Museum’da bulunan (Add, nr. 18113) Hâcû-yi Kirmânî’nin *Kemâlnâme* adlı mesnevisiyle (Kummî., neşredenin girişi, s. 18) Bağdat’ta Sâlih b. Ali Rızâ adlı bir hattatın 800 Cemaziyelâhîrinde (Şubat-Mart 1398) istinsah ettiği, İstanbul’da Süleymaniye Kütüphanesi’nde kayıtlı (Ayasofya, nr. 3924) *Dîvân-ı Sultân Ahmed Celâyir* isimli eser oldukça gelişmiş nasta’likle yazılmıştır.

Hattat Sultan Ali Meşhedî *Şîrâtü’s-su-tûr* adlı manzum risâlesinde, Mîr Ali Herevî mensur *Midâdü’l-huţûf*’unda, Mirza Haydar Dûglât *Târîh-i Reşîdî*’de, Bahtâver Han *Mir’âtü’l-‘âlem*’de, Kâdî Mîr Ahmed *Gülistân-ı Hüner*’de Mîr Ali Tebrîzî’yi nasta’lik yazının ilk şeklini ortaya koyan sanatkar olarak gösterirler. Müstakimzâde *Tuhfe-i Hattâtîn*’de, Kazasker Abdülbâkî Ârif Efendi’nin hocası Mehmed Tebrîzî’den naklettiği bir rivayete göre (bu rivayet, *Tuhfe*’den naklen *Hat ve Hattâtân* ile *Peydâyîş-i Hat u Hatâtân*’da da geçer) Mîr Ali Tebrîzî’nin Allah’a dua edip güzel bir yazı meydana getirmek istemesi üze-

rine gördüğü bir rüyada, Hz. Ali’nin ona kaz denen kuşun şeklini incelemek suretiyle arzu ettiği yazı şeklini bulacağını söylemesi üzerine kazın vücut çizgilerinden ilham alarak nasta’lik yazıyı yaklaşık 823’te (1420) icat ettiğini kaydeder. Ancak nasta’likin mücidi olarak gösterilen Mîr Ali Tebrîzî’nin doğumu VIII. (XIV.) yüzyıl sonuna rastlar ki onun doğumundan önce nasta’lik örneklerinin oldukça gelişmiş olması bu yazının Mîr Ali Tebrîzî tarafından icat edilmediğini gösterir. Araştırmacılara göre Ali Tebrîzî, nasta’liki sanat yazısı haline getirecek kaideleri ortaya koyarak müstakim bir yazı haline getirip ona şahsiyet kazandırmıştır. Âlî Mustafa Efendi de Ali Tebrîzî’nin nasta’lik yazı için estetik kuralları koyduğunu söyleyerek bu görüşü teyit eder.

Nasta’lik, VIII. (XIV.) yüzyılın ortalarından itibaren Abdurrahman Hârizmî’nin temsil ettiği batı nasta’lik üslûbu ile Mirza Ca’fer-i Tebrîzî Baysungurî ve talebesi Azhar-i Tebrîzî’nin temsil ettiği doğu (Horasan) nasta’lik üslûbu olmak üzere iki ayrı yolda gelişme göstermiştir. Abdurrahman Hârizmî, nasta’liki kural içine alan Mîr Ali Tebrîzî’den ve onun oğlu Mîr Abdullah’tan ders almasına rağmen bu üslûbu terkederek yazıda bazı tasarruflarda bulunmuş, böylece Ali Tebrîzî’nin üslûbunda değişiklik yapmıştır. Oğullarından Abdurrahim-i Enîsî Hârizmî babasının üslûbunu geliştirmiş, açtığı bu yola “şive-i Enîsî” adı verilmiştir. Abdurrahim gibi Akkoyunlular’ın emrinde çalışan kardeşi Abdülkerîm Hârizmî de aynı yolu takip etmiştir. Abdurrahim’in öğrencilerinden Molla Ali Sultan Hârizmî ve Esedullah-ı Kirmânî, İstanbul’a giderek Osmanlı sarayında ilgi ve destek görmüş, nasta’lik yazının İstanbul’da tanınmasına öncülük etmiştir. Batı nasta’lik üslûbu Celâyirîler ve Karakoyunlular ile Akkoyunlular’ın

İmâd el-Hasenî’nin nasta’lik kitabı (İÜ Ktp., FY, nr. 1437)

Derviş
Abdî-i
Mevlevî'nin
nasta'lik kıtası
(İÜ Ktp.,
İbnülemin,
nr. 259-96)

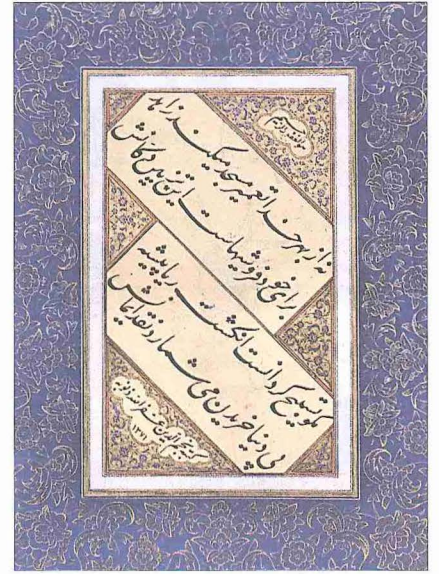
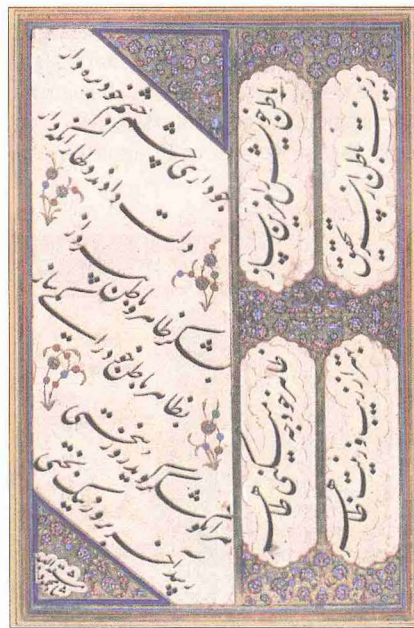
saltanat sürdüğü Diyarbekir, Bağdat, Tebriz gibi önemli merkezlerde, Güneydoğu İran'da Fars bölgesinde, İsfahan ve Şiraz'da X. (XVI.) yüzyıla kadar kullanıldıktan sonra önemini kaybetmiş, yerini doğu üslûbuna bırakmıştır. Ancak batı üslûbu Afganistan ve Pakistan'da devam etmiştir. Kelime ve harflerin sert duruşu, keşide ve dikey harflerin aşırı uzunluğu, sîn ve nûn gibi dâirevî harflerin fazla geniş olması batı üslûbunun belirgin özelliklerindedir. Batı üslûbunu sürdüren hattatların eserlerinin çoğu İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Süleymaniye ve İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinde bulunmaktadır. IX. (XV.) yüzyılda Mîr Ali Tebrîzî'nin yolunda yürüyen oğlu Mîr Abdullah ve onun öğrencisi Mirza Ca'fer-i Tebrîzî ile bunun öğrencisi Azhar-i Tebrîzî'nin temsil ettiği, Sultan Ali Meşhedî'nin geliştirdiği, dolayısıyla zamanımıza kadar gelen doğu nasta'lik üslûbu Horasan'da gelişme gösterdiği için Horasan üslûbu olarak da bilinir.

Ali Tebrîzî'nin günümüze ulaşmış pek az eseri vardır. Onun üç beyitlik bir kıtasında (Habîbullah Fezâilî, s. 455), nasta'likin kuralları belirgin şekilde görülmekle beraber yazılarında zarafet olmadığı anlaşılmaktadır. Halen Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde Edward Browne koleksiyonu arasında bulunan (Cata: P. 205, nr. R. 2 [17]), XIX. yüzyıl nasta'lik hattatlarından Şirazlı Rızâ Kulî Edîb'in *Risâle-i Mîr 'Alî Tebrîzî* adını verdiği yirmi bir sayfalık küçük boy eserde nasta'lik harflerinin ölçüleri Ali Tebrîzî'nin kıtalarındaki ölçülere uymaktadır. Keşideler on iki veya on iki buçuk nokta kadar uzamaktadır. Bu eser Pakistanlı M. Abdullah Çağatâyî tarafından 1969'da Lahor'da basılmıştır.

Mîr Abdullah'ın yazıları genellikle beğenilme de nasta'likin gelişmesinde ve Mirza Kemâleddin Ca'fer-i Tebrîzî Baysungurî'nin yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Ca'fer-i Tebrîzî yazıda yenilik yapan ikinci büyük üstat olarak tanındığı gibi nasta'likte harflerin birbiriyle birleşmesi (müfredat) metodunu bulan kişi olarak da meşhurdur. Timur'un torunu Gıyâseddin Baysungur'un saray kütüphanesinde kırk yıl müdürlük yaptığı için Baysungurî unvanını alan ve orada çalışan sanatkârlara başkanlık eden Ca'fer-i Tebrîzî'nin en önemli eserlerinden biri Baysungur'un emriyle ve hurde ta'lik ile yazıldığı, Tahran'da Kitâbhâne-i Saltanatî'de bulunan şair Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sidir. Hattatın İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bir Hâfız divanı ile Baysungur için yazılmış kıtaları vardır. Horasan üslûbunun önemli sanatkârlarından biri de Ca'fer-i Tebrîzî'nin öğrencisi Azhar-i Tebrîzî'dir. Kaynaklar onu nasta'liki ileri götüren üçüncü üstat olarak gösterir.

Timurlular devrinde nasta'lik yazının esas kaideleri ortaya konmuş, hükümdarların sanatkârlara her türlü imkânı sağlaması İslâm sanatlarının yeni üslûplarla zenginleşmesine zemin hazırlamıştır. Herat Valisi Baysungur'un çeşitli dallarda kırk sanatkârın çalıştığı büyük bir atölye ve kü-

Şah Mahmud Nişâbüri'nin nasta'lik kıtası (İÜ Ktp., FY, nr. 1426)

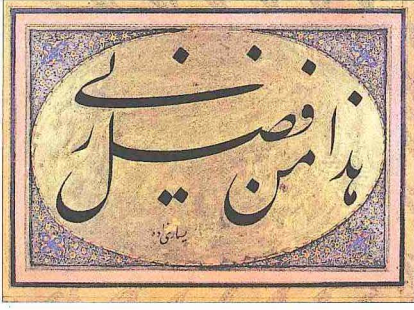

Necmeddin Okyay'ın nasta'lik kıtası (Emin Barın koleksiyonu)

tüphane kurarak hat, tezhip, minyatür ve cilt sanatlarının gelişmesinde öncülük ettiği bilinmektedir. Bu atölyelerde yazılan ve işlenen eserler bugün dünyanın tanınmış kütüphanelerinde bulunmaktadır. Batılı araştırmacıların Baysungur Akademisi adını verdikleri bu kütüphanede geliştirilen tezhip sanatının prensipleri günümüzde de takip edilmektedir.

IX. (XV.) yüzyılda Sultan Ali Meşhedî, nasta'lik yazıya yeni nisbetler kazandırarak yazdığı *Şirâtü's-sutûr* adlı manzum risâlesinde hatla ilgili pek çok konuya açıklık getirmiştir. X. (XVI.) yüzyılda nasta'lik Sultan Ali Meşhedî'nin öne çıkan dört talebesiyle daha ileri bir seviyeye ulaşmış, bunlardan Sultan Muhammed Nûr bilhasa hatt-ı kitâbette ün kazanmıştır. Daha sonra yetişenlerden Mîr Ali Herevî de nasta'lik yazıda yeni bir üslûp ortaya koyan hattatlardandır. Sultan Hüseyin Baykara ile Şeybânîler ve Safevîler'in hizmetinde bulunan Ali Herevî, Ali Tebrîzî'nin sonra yetişen nasta'lik hattatlarının en güçlüsü olarak kabul edilir. Ali Herevî'nin de nasta'likten bahseden *Midâdü'l-huţûţ* adlı mensur bir eseri vardır. Öğrencilerinden Mîr Seyyid Ahmed Meşhedî ve Hâce Mahmûd Şehâbî, Şah Tahmasb devrinin tanınmış sanatkârlarındandır. XVI. yüzyılın ünlü bir sanatkârı da Baba Şah İsfahânî'dir.

Şah I. Abbas zamanında yaşayan hattat Mîr İmâd-i Hasenî-i Seyfî, nasta'lik yazıda Mîr Ali Herevî ve Baba Şah İsfahânî'nin ta-

Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin celif nasta'lik levhası (Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonu)

vırlarını birleştirerek yeni bir çığır açmış, henüz hayatta iken şöhreti ve üslûbu İslâm dünyasına yayılmıştır. İmâd'ın üslûbu öğrencileri ve takipçileri tarafından devam ettirildiyse de İran'da bugüne kadar hiç kimse onun derecesine ulaşamamıştır. XI. (XVII.) yüzyılda İmâd'ın oğlundan ve kızından başka Reşîdâ, Abdülcebbâr el-İsfahânî, Muhammed Sâlih Hâtunâbâdî, Mîr Sâvecî, Alâeddin Sebzevârî, Buharalı Dervîş Abdî, Ebû Tûrâb el-İsfahânî onun öne çıkan öğrencileridir. Safevîler'in ilk devirlerinde büyük gelişme gösteren nasta'lik, XII. (XVIII.) yüzyıl ortalarında sosyal hayatta başlayan değişimler ve siyasî çekişmeler yüzünden gerilemeye yüz tutmuş, fakat XIII. (XIX.) yüzyıl başlarında Kaçarlar zamanında yeniden canlılık kazanmaya başlamıştır. Mehmed Saîd Lâhicânî, Molla Ali Kûsârî, Muhammed Rızâ Kelhûr ve Mirza Muhammed Hüseyin Han bu devirde İmâd-i Hasenî üslûbunu sürdüren hattatlardandır. XX. yüzyıl İran hattatları da nasta'lik yazıda İmâd üslûbunu devam ettirdiler. Bûzerî, Seyyid Hüseyin Mîr Hânî, Zerrîn Hat, Kaave, Nizâmü'l-ulemâ Cihan-gir, Ahaveyn, Gulâm Hüseyin Emîr Hânî günümüz İran'ında yetişmiş nasta'lik üstatlarıdır.

Şikeste Nasta'lik. "Kırık nasta'lik" anlamına gelen bu yazı, nasta'lik yazının kâtip ve hattatlar tarafından süratle ve kadeleri kırılarak yazılması sonucunda XI. (XVII.) yüzyıl ortalarında Safevîler devrinde ortaya çıkmış, kısa zamanda benimsenmiş, genellikle devlet dairelerindeki yazışmalarda ve günlük yazılarda kullanılmaya başlanmıştır. Birleşmeyen harfler bu yazıda birbiriyle ve başka harflerle birleşir. Kelimeler kısa yazılır, bir kelime diğer kelimeye bağlanır. Kâseye benzeyen sîn, kaf

ve nûn gibi harfler iki şekilde, yani yuvarlak ve takriben nesih yazısındaki gibi fakat aşağı doğru uzun, dikey harfler kısa, yatay harfler ise uzunca yazılır. Şikeste nasta'lik yalnız İran'da, az miktarda Afganistan'da ve Osmanlılar'da çok basit bir şekilde Şeyhülislâmlik Dairesi'nde kullanılmıştır.

Ta'lik, nasta'lik ve şikeste nasta'lik karakterini taşıyan 1059 (1649) tarihli üç yazıda meydana gelen bir kıta yazısına dayanılarak şikestenin Safevîler'den I. Şah Süleyman zamanının Murtaza Kulı Han Şamlı tarafından icat edildiği ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar, şikeste Şefîa adıyla meşhur olan Muhammed Şefî Herevî Hüseyin'in meydana çıkardığını ve bu sebeple ona "hatt-ı Şefîa" denildiğini ileri sürerse de bu doğru değildir. Bu konuda genel görüş, Şefîa'nın bu yazıyı Murtaza Kulı Han'dan öğrendiği ve bu yazının gelişmesinde önemli rol oynadığıdır.

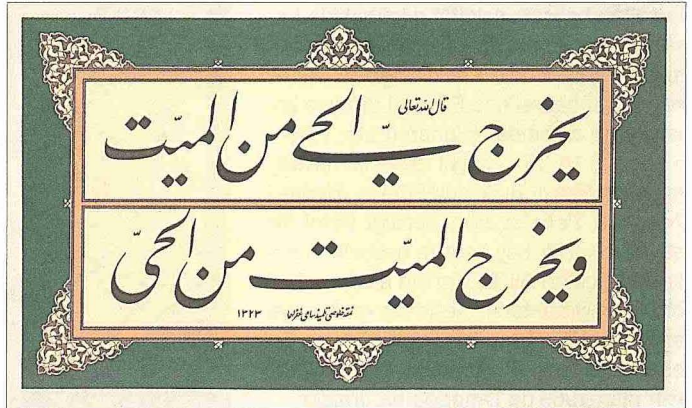
XI. (XVII.) yüzyılda yetişen Mirza Hasen-i Kirmânî, Muhammed Muhsin Kûmî ve oğlu Muhammed İbrâhim Kûmî'den sonra XII. (XVIII.) yüzyılda Safevîler'in son devrinde yaşayan Dervîş Abdülmeccid Talkânî ile şikeste nasta'lik yeni bir renk kazanmıştır. Daha önce çeşitli şivelerde yazılan bu yazı onun sayesinde kısmen sabit kurallara bağlanmış, nasta'likin İmâd ile kemale ulaşması gibi şikeste nasta'lik de onunla zirveye ulaşmıştır.

XIII. (XIX.) yüzyılda Kaçarlar zamanında Dervîş Abdülmeccid'in üslûbu Neşât-ı İsfahânî ve Mirza Ebû'l-Kâsim Kâimmakâm-ı Ferâhânî ile Ali Ekber Gülistâne tarafından devam ettirilmeyle birlikte bazı hattatlar Dervîş Abdülmeccid'in yolundan ayrılarak şikeste yazı okunması ve yazılması güç, girift bir hale getirmiştir. Bu karışıklığın önüne geçmek için XX. yüzyıl başlarında Kâimmakâm-ı Ferâhânî, Hasan Ali Han, Emîr Nizâm Kerrûsî ve Emînüddeve şike-

stenin nasta'like yakın sade bir şekilde yazılması için gayret göstermiş, ancak şikestedeki çeşitli anlayışlar ve üslûplar uzun yıllar sürmüştür. Tahran'da 1980'de kurulan Encümen-i Hoşnûvisân-ı İrân tarafından yayımlanan bazı kitaplar vasıtasıyla Dervîş Abdülmeccid Talkânî üslûbuna dönme çabalarının başladığı görülmektedir. Halen İran'da Yedullah Kâbüfî Hânsârî ile Rızâ Moşaşâfî bu yazının en usta sanatkarlarıdır.

Osmanlılar'da Nasta'lik. Yazma eserlerin elden ele dolması, siyasî münasebetler yanında edebiyat çevrelerinin birbiriyle olan yakın ilişkileri, Osmanlı sarayının İranlı sanatkarlara kapılarını açması, nasta'lik yazının Fâtiş Sultan Mehmed devrinde İstanbul'da yayılmasına sebep olmuştur. Bu tarihlerde Sâbir, Hâmidî, Esedullah-ı Kirmânî gibi hattatlar Azerbaycan ve İsfahan'dan gelip İstanbul'a yerleşmişti. Nasta'likin bu ilk öncülleri İran nasta'likinin batı üslûbuna mensup sanatkarlardı. Bu sebeple İstanbul önce batı üslûbunu benimsemişse de kısa zamanda Horasan üslûbuna dönmüştür. İmâd'ın üslûbu öğrencilerinden Buharalı bir Türk olan Dervîş Abdî-i Mevlevî tarafından İstanbul'da yayılmaya başlamış, Dervîş Abdî'nin öğrencileri Tophaneli Mahmud Nûrî, Siyâhî Ahmed Efendi ve onun öğrencisi Durmuşzâde Ahmed ile Osmanlı nasta'lik üslûbu büyük bir gelişme kaydetmiştir. Mîr Ali Herevî ve İmâd'ın yazılarını inceleyerek yetişen Kazasker Abdülbâki Ârif Efendi İstanbul'da nasta'likin ikinci kurucusu olarak kabul edilir.

Daha XI. (XVII.) yüzyılda İmâd'ın sanatına yaklaşmayı başaran Türk hattatları XII. (XVIII.) yüzyılda Kazasker Dedezâde, III. Ahmed devrinde (1703-1730) birçok binanın kitâbelerini yazan Şeyhülislâm Velîyyüddin, Hekimbaşı Kâtibzâde Mehmed Refî gibi Osmanlı hattatları İmâd'ın dere-

Hulûsî Efendi'nin celif nasta'lik levhası (Cenap Yazansoy koleksiyonu)

Mehmed Esad Yesârî'nin celi nesta'lik levhası (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 324/102)

cesine ulaşarak İmâd-ı Rûm diye anılmış, özellikle celi nesta'likte büyük başarı sağlamıştır. Yesârî Mehmed Esad ilk zamanlarında İmâd'ın üslûbunda yazarken daha sonra harfleri bazan küçük, bazan büyük yazmak suretiyle nesta'lik ve celisinde yeni bir üslûp arama yoluna girmiştir. 1196'da (1782) yazdığı Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kitâbesinde bütün harflerde kesin ölçüler içinde iken Topkapı Sarayı'nda 1204'te (1789) yazdığı Mihrişah Sultan Dairesi kitâbesindeki harf ölçüleri daha büyüktür. Hayatının son yıllarında ise İmâd'ın en güzel harflerini seçerek harflerde kesin ölçüleri ve âhengi sağlamış, böylece ileride oğlu Yesârîzâde Mustafa İzzet tarafından kurulacak olan Türk nesta'lik ekolüne zemin hazırlamıştır. Yesârîzâde Mustafa İzzet, Mehmed Emin, Abdülkadir, Arapzâde Sa'dullah, Mehmed Şehâbeddin ve celi sülûsün üstadı Yesârîzâde Mustafa Râkım onun tanınmış öğrencilerindedir. Bu sanatkârlar sonradan Yesârîzâde ekolüne dönmüştür.

Yesârî'nin ölümünden sonra oğlu Yesârîzâde Mustafa İzzet, yaklaşık 1215'ten (1800) itibaren nesta'liki kendi anlayışına göre değiştirerek yeni kurallar ortaya koymuştur. Babasının eksik bıraktığı yerleri tamamlamış, böylece Yesârîzâde Mustafa İzzet ekolünü kurmuş, nesta'lik ve celisinde kesin ölçüler belirlemiştir. Hiçbir İslâm ülkesinde nesta'lik ve özellikle kitâbelerde, cami levhalarında kullanılan celi şekli Osmanlı hat sanatındaki seviyeye ulaşmamıştır. İnan yazısında harflerde kesin ölçüler yoktur. Keşîdeli harfler sekiz-on bir nokta uzunluğunda yazılırken Yesârîzâde keşîdelerde uzunluğu on-on bir nokta olarak kabul etmiştir. Kâse görünüşlü harflerin iç genişliği İnan ekolünde genellikle iki buçuk nokta genişliğindeyken Türk eko-

lünde üç noktadır. İnan ve Türk nesta'likinde harflerin ve dolayısıyla kelimelerin fizyolojik görünüşü de farklıdır. Yesârîzâde'nin elinde harfler yataylaşmış, İnan ekolünde ise sağdan sola kayar gibi yayvan bir görünüş almıştır. Diğer bir ifadeyle İnan nesta'likinde harfler ve kelimeler profilden bakılan bir insan veya cisim görünümündeyken Türk nesta'likinde cepheden bakılan bir insan veya cisim görünümündedir.

Yesârîzâde'nin öne çıkan öğrencileri Kıbrısîzâde İsmâil Hakkı, Ali Haydar Bey, Kazasker Mustafa İzzet ve Abdülfetah Efendi gibi yüksek devlet memuriyetlerinde bulunan kimselerdir. Ayrıca Çarşambalı Hacı Ârif ve bilhassa Yesârîzâde ekolüne ayrı bir renk katan, âdeta onun bir kolunu kuran ve nesta'likle sülûste ve celilerinde XX. yüzyıl hattatlarının yetişmesinde büyük rol oynayan Sâmî Efendi bu ekolün en meşhur simalarındır. Mehmed Nazif, Ömer Vaffi, Rifâî Aziz Efendi, Hulûsî Yazgan ve Necmeddin Okyay, Sâmî Efendi'nin en ünlü öğrencileridir. Ayrıca Halim Özyazıcı, Kemal Batanay ve Osmanlı-Türk hattatlarının son büyük halkasını teşkil eden Hamit Aytaç nesta'lik üstatlarındandır. Günümüzde nesta'lik yazının eğitim, öğretim ve tanıtılması Necmeddin Okyay ile Kemal Batanay'ın öğrencileri tarafından sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mîr Ali Herevî, *Midâdü'l-hutût*, Tahran 1368 hş., s. 59-71; Kummî, *Gülîstân-ı Hüner*, s. 64-78, 121, ayrıca bk. neşredinin girişi, s. 16-21; Mehdi Beyânî, *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvisân*, Tahran 1345-46 hş., I, 241-266; II, 378-380, 384-388, 409-411, 441-446, 518-538; IV, tür.yer.; Âli, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 32; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 688-690; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 207-215; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, İstanbul 1953, s. 42-44; Rızâ Muşâşâi, *Resmü'l-hatt-ı Şikeste*, Tahran 1361 hş.; Azizüddin Vekîlî Fûfelzâî, *Hüner-i Hat der Afgânîstân der Dü Qarn-ı Ahîr*, Kâbil 1342 hş., s. 199; Ali Râhcîrî, *Peydâyiş-i Hat u Hattâtân be İnzîmâm-ı Tezkîre-i Hoşnûvisân-ı Mu'âşır*, Tahran 1346 hş., s. 115, 122, 127-128, 131, 133-135, 161-162, 203-209; *Risâle-i Mîr 'Alî Tebrîzî* (nşr. M. Abdullah Çağatâyî), Lahor 1969; Habîbullah Fezâilî, *Atlası hat*, İsfahan 1350 hş./1971, s. 444-445, 448-461, 522-551, 561, 591-599, 607-632; Abdülhay Habîbî, *Târîh-i Hat ve Nüviştehâ-yi Kühen-i Afgânîstân*, Kâbil 1350 hş.; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 182-184, 209; P. P. Soucek, "The Art of Calligraphy", *The Arts of the Book in Central Asia: 14th-16th Centuries* (ed. B. Gray), Paris 1979, s. 7-34; *Resmü'l-meşk-i 'İmâdü'l-küttâb es-Seyfî* (nşr. Cevâd Yesâvülî), Tahran, ts.; *Şikeste-nüvisi ve Şikeste-hânî: Mecmû'â'î ez Âşâr-ı Üstâdân-ı Hat-ı Şikeste* (haz. Yedullah Kâbilî Hânsârî), Tahran 1362 hş.; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, Ankara 1982, s. 19, 25, 31; *Yâdnâme-i Mehmed Rızâ Kelhor* (Encümen-i Hoşnûvî-

sân-ı İrân), Sârî 1368 hş., s. 25-29; Yedullah Kâbilî Hânsârî, *Semâ-ı Kalem-i Şikeste*, Tahran 1368 hş.; Sultan Ali Meşhedî, *Şirâtü's-suûr*, Tahran 1368 hş., s. 21-32; Ali Alparslan, "İslâm Yazı Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 445-522; a.mlf., *Ünlü Türk Hattatları*, Ankara 1992, s. 110-128; a.mlf., *Türk Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999; a.mlf., "İslâm Yazı Çeşitleri 4", *Sanat Dünyamız*, sy. 34, İstanbul 1985, s. 3-8; a.mlf., "Khat", *El²* (İng.), IV, 1122-1126; *İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı* (haz. M. Uğur Derman), İstanbul 1992, s. 198, 206, 207, 208; M. Abdullah Çağatâyî, "Hat-ı Nasta'lik der Pâkîstân u Hind" (tr.c. M. Ca'fer Cîvân), *Hüner ü Merdüm*, sy. 151, Tahran 1354 hş., s. 29-37; Hüseyin Zaîmî, "Ez Nasta'lik tâ Nasta'lik", a.e. (1355 hş.), s. 36-54. ALİ ALPARSLAN

NESTÜR'LİK

(السطورية)

İstanbul Patriği Nestür'un
(ö. 451)

öncülüğünde oluşan
bir hristiyan mezbebi.

Doğu Süryânî veya Asurî kilisesi olarak da bilinen Nestür'lik (Nestorianizm) akımına adını veren Nestür, 382 yılında Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinin Germanikeia (Maraş) şehrinde doğmuş, öğrenimini Antakya İlahiyat Okulu'nda tamamladıktan sonra papaz ve vâiz olarak çalışmıştır. İyi bir hatip olan Nestür, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde "sapkınlar" a karşı verdiği ateşli mücadeleyle tanınmış, 428'de İmparator II. Theodosius tarafından İstanbul patrikliğine tayin edilmiştir.

Nestür'un fikirlerinin kaynağı, eğitim gördüğü ve döneminde oldukça popüler bir konuma sahip bulunan Antakya İlahiyat Okulu'dur. IV ve V. yüzyıllarda hristiyan dünyasında güçlü etkinliğiyle tanınan iki entelektüel merkez mevcuttu. Bunlardan biri olan ve antik Mısır kültürü ile Yeni Eflâtunculuk'la beslenen İskenderiye okulu Kitâb-ı Mukaddes'in sembolik ve batinî bir perspektiften yorumunu ön plana çıkarırken daha çok geçmişiindeki Aristocu gelenekten beslenen Antakya okulu literal yorumu tercih etmiştir.

Nestür'liği diğer hristiyan mezheplerinden ayıran farklılıklar litürjideki pratikle ilgili olmaktan ziyade doktrin açısından olan farklılıklardır. Buna göre monofizit hristiyanların ileri sürdüğü gibi İsa tek tabiatlı (sadece tanrı) değildir. O hem tanrı hem insandır (çift tabiatlı, diofizit). Meryem'in durumu noktasında diğer kiliselerden farklı bir çizgi izlenir. Katolik, Ortodoks ve monofizit kiliseleri Meryem'i tanrı doğuran / taşıyan (theotokos) olarak imtiyazlı bir yere